

8/8/2024

נוהל פינוי עטלפי פירות ממבנה המיועד להריסה

כתב: ד"ר נעם לידר, מנהל אגף אקולוגיה, חטיבת מדע

ייעוץ מקצועי: ד"ר מאיה ויינברג (Phd, DVM) אוניברסיטת תל אביב

מטרת הנוהל

מבנים נטושים משמשים לא אחת משכן לעטלפי פירות. העטלפים משתכנים בהם באורח קבע ואף מקימים מושבות רבייה, ופעולת הריסת המבנים עלולה לפגוע בהם. לפיכך נוהל המסדיר פינוי של עטלפים ממבנה נטוש ותיאום הפינוי עם הרשויות וקבלני הביצוע לפני התחלת ההריסה ימזערו את ממדי הפגיעה.

בסיס חוקי

- המין עטלף פירות מצוי (*Rousettus aegyptiacus*) הוא ערך טבע מוגן בחוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה (ערכי טבע מוגנים) (תיקון), התש"ף-2019, ועל כן פגיעה מכוונת בעטלפי פירות (ובמיני עטלפי חרקים) או הפרעה להם בגין הרס מבנים מחייבת היתר לפגוע בערך טבע מוגן. לשם קבלת ההיתר יש להגיש לרשות הטבע והגנים בקשה לקבלת היתר ואין להתחיל את ההריסה טרם יתקבל ההיתר.
- המין עטלף פירות מצוי מוגן גם בהסכם השימור הבינלאומי לעטלפים Eurobats, ומדינת ישראל חתומה עליו. לפיכך נוהל זה לפינוי עטלפים לפני הריסת מבנים עומד גם בהנחיות הסכם Eurobats.

רקע אקולוגי

בישראל כ-33 מינים ידועים של עטלפים, בהם מין אחד בלבד של עטלף פירות. מין זה נפוץ בארץ ומשתכן גם במושבות שהוא ביסס בתוך מבנים מעשה ידי אדם. בסביבת מגורי האדם ניזון עטלף פירות בעיקר מפירות של עצי נוי, ואילו בשטחים פתוחים הוא ניזון בעיקר מעצים ממשפחת הפיקוסיים כגון תאנה וכדומה, וכן מחרוב ומאזדרכת, ועוד. בשל כך הוא מהווה חוליה רבת ערך במארג המזון, וחשיבותו מרובה בהפצת זרעי צמחים בשטחים הפתוחים. עטלפי פירות ממעטים להיזון מעצי פרי המשמשים גידולים חקלאיים ולכן אינם נחשבים מין מזיק לחקלאות.

עטלף פירות חי בקבוצות והוא פעיל לילה כל השנה. העטלפים יוצאים לשחר מזון עם חשכה וחוזרים במשך הלילה ולפנות בוקר. מין זה הוא יונק, משמע עליו להיזון ממזון רב. כדי להתקיים ולשמור על חום גופו אוכל עטלף פירות מדי לילה כמות מזון השווה למשקל גופו, ואין הוא יכול לעמוד בצום ממושך. משכך הטרדת עטלפי פירות והרחקתם מהמושבה בעת הרס מבנים שבהם הם השתכנו עלולות למנוע מהם הזנה נאותה ולסכן את חייהם. נוהל זה מביא אפוא את הדרכים להרחקת עטלפי פירות ממבנים המיועדים להריסה כדי למנוע פגיעה בהם ולצמצם את העמדתם בסכנה.

עם זאת חשוב לדעת שעטלפי פירות הם סתגלנים וממהרים להתאים את עצמם לשינויים, גם לשינוי מקום המושבה. למעשה במקרים רבים הם מתגוררים ביותר ממושבה אחת לסירוגין, ולכן גורלם לא בהכרח נגזר ממניעת הגעתם לאחת ממושבותיהם עקב הריסת מבנים – כל עוד היא נעשית באופן שאינו גורם לפציעתם או מונע מהם גישה ממושכת למזון ולשתייה.

נוהל פינוי עטלפי פירות ממבנים המיועדים להריסה

1. עבודה עם עטלפים

עטלפי פירות אינם נושאים מחלות מסוכנות לאדם ואין חשש מפניהם. בשנים 2000–2023 לא נמצא בישראל ולו פרט אחד חולה במחלת הכלבת ממאות פרטים שנבדקו. אף על פי כן אין לחתור למגע עימם ויש לעטות כפפות חד-פעמיות ומסכת פנים בעבודה איתם. בנוהל העבודה עם עטלפים בהסכם השימור הבינלאומי לעטלפים Eurobats אף מומלץ לכל הבא במגע ישיר עם עטלפים להתחסן נגד מחלת הכלבת.

2. שלבים בפינוי מושבת עטלפים בהריסת מבנה שיש חשד להימצאות עטלפים בו

2.1 קבלת היתר מרטי"ג

אם יש חשד להימצאות עטלפים במבנה המיועד להריסה, על היזם לפנות לרטי"ג לשם פתיחת הליך קבלת היתר לפגיעה בערכי טבע מוגנים ולקבלת תנאים והנחיות. בהליך יעשה מומחה לעטלפים המאושר על ידי רטי"ג סקר ראשוני, ואחריו יגיש תוכנית פעולה פרטנית לפי המפרט שלהלן, והיא תהווה בסיס להיתר פגיעה המחייב את היזם על פי החוק. את ההיתר מנפיקה רטי"ג. אם כן, לא יבצע היזם אף פעולה אחת העלולה לסכן עטלפים או חיות בר מוגנות אחרות קודם שקיבל היתר מפורש בכתב מרטי"ג.

2.2 סקר מקדים

את הסקר יעשה יועץ מטעם היזם שהינו מומחה לעטלפים, ושרטי"ג אישרה שהוא המלווה המקצועי לפינוי המבנה המיועד להריסה לפי תנאי ההיתר. שלבי הסקר המקדים הם כדלקמן:
א. ספירת העטלפים במושבה.
ב. איתור מקומה ואופן פריסתה של המושבה בתוך המבנה המיועד להריסה.
ג. זיהוי ואיפיון מיני העטלפים שבמבנה (עבור עטלפי חרקים נדרשת בדיקה עם גלאי לזיהוי קולות).
ד. איתור פתחי כניסה ויציאה של העטלפים מהמבנה וזיהוי מועדי הפעילות שלהם, בעיקר מועדי יציאה לשיחור מזון. יש לזהות בוודאות את הפתחים במבנה ואת מועדי היציאה דרכם כדי להיערך לסגירת הפתחים לאחר יציאת העטלפים מן המבנה.

הסקר יבוצע כבר בשלב תכנון הריסת המבנה והגשת בקשת היתרים לבנייה, כדי להיערך לפינוי המושבה בזמנים המתאימים ביותר (ראו סעיף 2.5, העוסק בקביעת מועד הפינוי).

2.3 הערכת מצב אחרי הסקר

אקולוג רטי"ג יבצע הערכת מצב על בסיס תוצאות הסקר וינחה את יועץ היזם בתהליך הגשת תוכנית פינוי פרטנית לעטלפים. תוכנית זו תהווה בסיס להיתר. אופן פינוי עטלפים ממבנה נגזר מכמה מרכיבים: מצורת המבנה ומגודלו, ממספר הפתחים בו, וממיקום קבוצות העטלפים בתוכו. כל הרס של מבנה מצריך אפוא התאמה ייעודית של אופן פינוי העטלפים מתוכו, וכדי לספק פתרון לעטלפים תשושים לאחר הפינוי יש לתאם מראש את מועד הפינוי עם בית החולים לחיות בר.

2.4 היערכות לפינוי

לפני הפינוי יש להרגיל את העטלפים להשתמש בפתח אחד. אם יש למבנה כמה פתחים שמהם העטלפים יוצאים יש לצמצם בהדרגה, לפי חוות הדעת של היועץ המלווה, את מספר פתחי היציאה

והכניסה באופן שהעטלפים ילמדו להשתמש בפתח הכניסה והיציאה היחיד שיושאר פתוח ושדרכו יתבצע הפינוי.

2.5 מועד הפינוי

אין לפנות מבנים בעת עונת הרבייה, קרי מחודש פברואר עד סוף אפריל ומאמצע יולי עד סוף ספטמבר, כיוון שבתקופות אלו הנקבות בהיריון מתקדם או נושאות גורים, שתלויים עליהן בקביעות. פינוי במהלך עונות אלו עלול לגרום לפגיעות קשות: הפלות; פגיעה של האימהות, שתעופתן כבדה וקשה; הינתקות גורים מאימהותיהם; נפילת גורים ופגיעתם וכן תמותה רבה. אם כך, העונה האידיאלית לפינוי עטלפים היא **מאוקטובר עד ינואר וממאי עד יוני**, שבהם אין גורים צעירים וההריונות הם רק בתחילתם. יש לבצע את הפינוי כשצפוי רצף של ימי עבודה שבהם מזג האוויר נוח – ללא גשמים כבדים, רוח חזקה או טמפרטורה נמוכה – שכן מזג אוויר נוח יאפשר לעטלפים לחפש ולמצוא מושבה חלופית ולהיקלט בה בבטחה ובאופן עצמאי.

2.6 ביצוע הפינוי

פינוי מושבה ייעשה במהלך שלושה לילות לכל הפחות. בדרך כלל רוב אוכלוסיית העטלפים במושבה מתפנה מעצמה כשהעטלפים יוצאים לשחר מזון עם חשכה. שיאה של היציאה מהמושבה הוא בעת השקיעה, לכן בקיץ העטלפים יוצאים בשעה מאוחרת מבחורף. הניסיון מלמד שכארבע שעות לאחר השקיעה רוב העטלפים נמצאים בחוץ, לכן זה הזמן להיכנס למושבה ולהרעיש בה ולהאיר אותה באופן שתיווצר הפרעה ממוקדת לעטלפים הנוותרים, והם יתעופפו החוצה.

2.7 פינוי ביום הראשון

עם יציאת רוב העטלפים ולאחר מאמצי סילוק כמוזכר לעיל אפשר לאטום את הפתחים אטימה ראשונה. יש להקפיד לאטום כל מבנה וחדר המרוקנים מעטלפים באופן שאינו מאפשר להם לחזור אליהם. על פי התוכנית שהוכנה מראש יש להביא בחשבון פתחים צדדיים, פתחי אוורור, תעלות ניקוז, תעלות מיזוג אוויר, ארובות וכל פתח אחר לעולם החיצוני. האטימה תיעשה באופן שלא יישארו פתח חלקי וקצוות חדים העלולים לגרום פגיעה. אפשר לאטום בברזנט, בקרשים או ברשת. שלוש עד ארבע שעות אחרי האטימה יש לפתוח שוב את המבנה כדי לאפשר עוד גל יציאה של העטלפים הנוותרים. אם יש בו כמה פתחים יש לפתוח פתח אחד או יותר, מוטב פתח שנראה מרכזי. אם לאחר הפתיחה החוזרת נראה שעדיין לא יצאו כל העטלפים, אפשר לאטום שוב את כל הפתחים ולהשאיר לפרטים שייתכן שעדיין שוהים במבנה מזון, כגון קערת פירות חתוכים. את הקערה יש להעמיד במקום מוגבה ליד היציאה.

חישוב כמות המזון שיש להשאיר לעטלפים: יש לאמוד את מספר העטלפים הנוותרים ולהשאיר פירות במשקל 150 גרם לכל עטלף. הפירות יכולים להיות משני סוגים או יותר מהמגוון הבא: תפוח, בננה קלופה, מלון, אפרסמון, אבטיח, ענבים. **אין לתת פירות הדר לעטלפי פירות.**

2.8 פינוי ביום השני

ביום המוחרת יש לשוב למבנה לאחר השקיעה על מנת לחלץ את העטלפים הנוותרים שנכלאו לאחר שנסגרו כל הפתחים. בשלב זה יש להיעזר ברשת גובה שמותאמת לגובה המבנה כדי ללכוד עטלפים מתקרנו. יש לחפש עטלפים מוחלשים, אך עדיין חיים, לאורך קירות המבנה, בצידי הפתחים, על הרצפה ובפינות. אם נמצאו במבנה עטלפים חלשים או תשושים יש לאסוף אותם ולהגיש להם עזרה ראשונה **בתיאום עם בית החולים לחיות בר ולפי הנחיותיו**, ואחר כך להעבירם לאישוש בהתייעצות עם בית החולים.

המשך הפינוי: כאמור, יש להמשיך לפעול באופן המתואר בסעיפים הקודמים לכל הפחות שלושה לילות עוקבים עד לפינוי מרבי של העטלפים מן המבנה. עם סיום הפינוי אפשר לשוב ולאטום את הפתחים.

3. הריסת המבנה

- יש לבכר להרוס את המבנה בשעות הלילה, שהן שעות הפעילות של כל מיני העטלפים, ולכן הריסה בלילה מבטיחה שבמבנה לא יהיו עטלפים או יהיו הרבה פחות מבשעות היום. אם הכרחי להרוס את המבנה בשעות היום יש לבצע את ההריסה בשעה מאוחרת ככל האפשר ביום ולא השכם בבוקר. ביום שלפני ההריסה יש לבצע חיפוש אחרון אחר עטלפים במבנה ולפעול לפינוים אם צריך.
4. נוהל זה ואופן הפינוי המתואר בו הינם מחייבים. יש לפעול לפיהם ועל פי ההיתר שנתנה רט"ג על פי חוק ועל בסיס התוכנית שהגיש היזם.
5. בגמר הפינוי, לפי דרישות ההיתר, יגיש יזם הפינוי סיכום מפורט בכתב של פעולת הפינוי ומידת הצלחתה.